

**O'ZBEKISTONDA OLIY TA'LIM TIZIMINING SHAKLLANISHINING
NAZARIY ASOSLARILARI****Murodullayeva.M.E.***Toshkent shahridagi Puchon
universiteti magistranti***Pulatova.M.B.,PhD,***O'zbekiston Respublikasi
Bank-moliya akademiyasi dotsenti*

Annotatsiya. Ushbu maqolada O'zbekistonda oliy ta'lim tizimining shakllanishi va uning nazariy asoslari tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida mamlakatimizdagi oliy ta'lim sohasining tarixiy rivojlanish bosqichlari, islohatlar va o'zgarishlar yoritilib, ularning nazariy asoslari va amaliy ahamiyati ko'rib chiqilgan. Maqola ilmiy metodlarga asoslanib, zamonaviy ta'lim tizimini takomillashtirishga qaratilgan strategik tavsiyalarni ham o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar: oliy ta'lim, islohatlar, tarixiy rivojlanish, nazariy negizlar, ta'lim tizimi, universitetlar.

Abstract. This article examines the formation of the higher education system in Uzbekistan and its theoretical foundations. The study outlines the historical development phases, major reforms, and key changes that have shaped the current educational framework. Furthermore, it analyzes the practical implications of these transformations and offers strategic recommendations aimed at improving and modernizing the higher education system.

Keywords: higher education, reforms, historical development, theoretical foundations, education system.

Kirish.

Oliy ta'lim tizimi mamlakatning intellektual va kasbiy salohiyatini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Shiddat bilan rivojlanayotgan jamiyat va bilimlarning globallashuvi sharoitida milliy ta'lim tizimlarini modernizatsiya qilish va nazariy jihatdan anglash zarurati ayniqsa dolzarb bo'lib qolmoqda. O'zbekiston jadal ijtimoiy-iqtisodiy va institutsional o'zgarishlar bosqichida bo'lib, oliy ta'lim tizimini faol isloh qilmoqda.

O'zbekiston mustaqillikka erishgach, ta'lim tizimini isloh qilish, uni zamonaviy xalqaro standartlarga moslashtirish va innovatsion yondoshuvlarni joriy etish bo'yicha keng qamrovli ishlarni amalga oshirdi. Bugungi kunda oliy ta'lim sohasi mamlakatning barqaror rivojlanishida muhim rol o'ynab, ilg'or tajribalar va zamonaviy

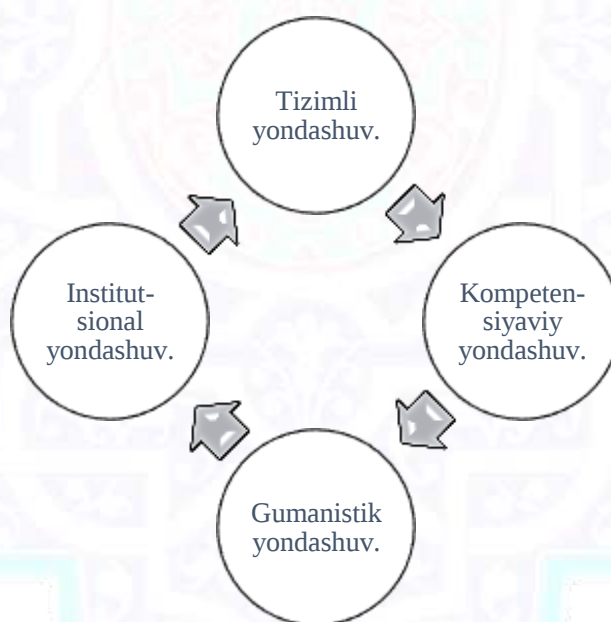
texnologiyalar asosida shakllanmoqda[1].

Bugungi kunda oliy ta'lim tizimi dunyo miqyosida jadal rivojlanmoqda va doimiy islohotlarga duch kelmoqda. Ilm-fan, texnologiya va iqtisodiy omillarning o'zgarishi natijasida oliy ta'lim an'anaviy yondoshuvlardan innovatsion modelga o'tmoqda. Quyida hozirgi zamon oliy ta'limning asosiy xususiyatlari va rivojlanish yo'nalishlari tahlil qilinadi.

O'zbekistonda oliy ta'lim tizimi shakllanishining tarixiy-nazariy asoslariga to'xtaladigan bo'lsak, O'zbekistonda oliy ta'limning shakllanishi birinchi universitetlar va pedagogika institutlari tashkil etilgan Sovet Ittifoqi yillarida boshlandi. Bu tizim xalq xo'jaligi uchun kadrlar tayyorlashning markazlashgan modeliga asoslangan edi. 1991-yilda O'zbekiston mustaqillikka erishgandan so'ng, bu tizimni yangi ijtimoiy va iqtisodiy voqelikka mos ravishda qayta qurish zarurati paydo bo'ldi.

Islohotlarning dastlabki bosqichining nazariy asosi milliy tiklanishning asosi sifatida ta'lim konsepsiyasi bo'ldi. Kadrlar salohiyatini shakllantirish, milliy o'zlikni anglash, ta'lim tizimiga bozor iqtisodiyoti elementlarini joriy etishga e'tibor qaratildi.

O'zbekistondagi zamonaviy oliy ta'lim tizimi quyidagi nazariy yondashuvlar ta'sirida shakllanmoqda. tizilarni ketma-ketligini quyidagi rasm orqali ko'rishimiz mumkin.

1-rasm. O'zbekistondagi zamonaviy oliy ta'lim tizimining nazariy yondashuvlari.

Tizimli yondashuvda, oliy ta'lim kirish (abituriyentlar), jarayonlar (o'qish, ilmiy ish), chiqish (bitiruvchilar) va qayta aloqani (ish beruvchilar, davlat) o'z ichiga olgan yaxlit tizim sifatida qaraladi.

Kompetensiyaviy yondashuvda, Ta'lim paradigmasining markazida bitiruvchilarga bilim berish emas, balki ularning asosiy kasbiy va universal

kompetensiyalarini shakllantirish yotadi.

Gumanistik yondashuvda, ta'lim o'z-o'zidan qadriyat sifatida tan olinadi, talaba shaxsini, uning ijodiy salohiyatini, tanqidiy fikrlashini rivojlantirishga qaratilgan.

Institutsional yondashuvda esa oliy ta'lim muassasalarining avtonomiyasi, ta'lim dasturlarini diversifikatsiya qilish, xususiy sektor va xalqaro hamkorlar bilan hamkorlik qilishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

So'nggi yillarda O'zbekistonda oliy ta'limning keng qamrovli islohoti amalga oshirilmoqda, jumladan:

Oliy ta'lim muassasalari tarmog'ini, shu jumladan xorijiy universitetlar filiallarini kengaytirish hamda ta'limning xalqaro integratsiyasi.

Masofaviy va raqamli ta'limni rivojlantirish.

Oliy o'quv yurtlarining akademik erkinligini oshirish va kredit-modul tizimiga o'tish.

Ta'lim dasturlarini xalqaro akkreditatsiyadan o'tkazish va xalqaro reytinglarga kirish e'tibor qaratish.

Ushbu islohotlar zamonaviy ta'lim nazariyalariga, jumladan, barqaror rivojlanish nazariyalari, butun umr davomida ta'lim olish konsepsiyasi va Bolonya jarayoni tamoyillariga tayanadi.

Raqamlashtirilgan va onlayn ta'limga quyidagilar ko'rib chuqadigan bo'lsak.

Ochiq onlayn kurslar (MOOCs) – Coursera, edX, Udemiy kabi platformalar oliy ta'limni demokratlashtirib, dunyoning istalgan nuqtasida bilim olish imkoniyatini yaratdi.

Gibrid ta'lim modeli – an'anaviy auditoriya mashg'ulotlari onlayn darslar bilan uyg'unlashib, talabalarga moslashuvchan ta'lim olish imkonini bermoqda.

Ta'limning xalqaro integratsiyasi. Talabalar va professor mobilligi – Erasmus+, Fulbright, Chevening kabi dasturlar orqali talabalar va professor-o'qituvchilar xalqaro tajriba orttirishmoqda[2].

Ikkilamchi diplom dasturi – ko'plab universitetlar chet ellik hamkorlar bilan qo'shma dasturlar tashkil etib, talabalarga ikkita diplom olish imkonini bermoqda.

Ta'lim dasturlarini xalqaro akkreditatsiyadan o'tkazish va xalqaro reytinglarga kirish. Oliy ta'lim muassasalari QS, THE (Times Higher Education), ARWU kabi xalqaro reytinglarda yuqori o'rinlarni egallash uchun raqobatlashmoqda.

Erishilgan yutuqlarga qaramay, oliy ta'lim tizimi bir qator muammolarga duch kelmoqda:

- Fan va ta'lim integratsiyasi darajasining pastligi.
- Mehnat bozori ehtiyojlariga yetarlicha e'tibor qaratilmagan.
- Ilmiy tadqiqotlar va akademik harakatchanlik uchun cheklangan resurslar.

Tadbirkorlik universiteti modelini rivojlantirish, ta'lim jarayoniga sun'iy intellekt va tahlilni integratsiyalash, soft skills rolini kuchaytirish istiqbolli yo'nalish

hisoblanadi.

Ko'nikmalarga asoslangan ta'lim – endi faqat nazariy bilim emas, balki amaliy ko'nikmalar (Soft Skills, Critical Thinking, Problem-Solving) ham muhim rol o'ynaydi.

Ish bilan ta'minlash va universitetning sanoat bilan hamkorligi :

Universitet +Sanoat integratsiyasi – kompaniyalar universitetlar bilan hamkorlik qilib, amaliy darslar, stajirovkalar va startaplarni rivojlantirishga ko'maklashmoqda[3].

Muhokama va natijalar jadvalida hozirgi zamon oliy ta'limning asosiy tendensiyalari, ularning ta'siri va O'zbekiston misolidagi holatlar keltirilgan.

Hozirgi zamon oliy ta'limi innovatsiyalar, xalqaro hamkorlik va raqamli texnologiyalar bilan chambarchas bog'liq. O'zbekistonda ham bu yo'nalishda ijobiy o'zgarishlar kuzatilmoqda. Ramlashtirish, xalqaro integratsiya va zamonaviy ta'lim usullari kelajakda oliy ta'lim tizimining yanada rivojlanishiga turtki bo'ladi[4].

O'zbekistonda oliy ta'lim tizimidagi asosiy tendensiyalar va ularning ahamiyati.

Bugungi kunda O'zbekiston oliy ta'lim tizimi global rivojlanish va zamonaviy texnologiyalar ta'sirida faol transformatsiya jarayoniga kirib bormoqda. Shu jarayonni yoritish uchun oliy ta'limning asosiy yo'nalishlari, tendensiyalari, ularning ta'siri va mamlakatdagi amaliy holatini qisqacha ko'rib chiqamiz.

Birinchi yo'nalish – Raqamlashtirish va onlayn ta'lim. Ushbu yo'nalishda ochiq onlayn kurslar (MOOCs), gibrid ta'lim shakllari va sun'iy intellekt asosidagi o'qitish uslublari keng tarqalmoqda. Bu esa ta'limning qulayligini oshiradi va masofaviy o'qish imkoniyatini kengaytiradi. O'zbekistonda bu borada kredit-modul tizimi va OTMlarning o'z LMS (Learning Management System) platformalarini joriy etish borasida katta siljishlar kuzatilmoqda.

Ikkinchi yo'nalish – Xalqaro integratsiya. Xorijiy universitetlar filiallari, Erasmus+ kabi dasturlar faoliyati tufayli talabalar mobilligi, xalqaro reytinglarda ishtirok va qo'shma dasturlar rivojlanmoqda. Shu orqali O'zbekiston oliy ta'lim muassasalarining diplomlari xalqaro miqyosda tan olinmoqda va ta'lim sifati oshib bormoqda.

Uchinchi yo'nalish – Ta'lim mazmunining o'zgarishi. Interfakultet kurslar, Soft Skills va Lifelong Learning tamoyillarini rivojlantirish natijasida talabalarning ko'nikmalarini amaliyotga tatbiq etish imkoniyati ortmoqda. O'zbekistonda "Kelajak kasblari"ga yo'naltirilgan kurslar ochilishi bu borada ijobiy o'zgarishlarning yaqqol namunasi bo'lib xizmat qilmoqda.

To'rtinchi yo'nalish – Ish bilan ta'minlanish. Universitet-sanoat hamkorligi va startap ekotizimi bitiruvchilar uchun ish topishni osonlashtirmoqda. Shu bilan birga, "Talaba-startap" dasturlari va texnoparklar faoliyati bitiruvchilarni amaliy faoliyatga tayyorlashda muhim rol o'ynaydi.

Beshinchi yo‘nalish – Xususiy sektor va innovatsiyalar. Xususiy universitetlar va mikrodiplomlar orqali ta’limning sifatli va moslashuvchan shakllari rivojlanmoqda. Talabalar endi ta’lim muassasasini erkin tanlash imkoniga ega bo‘lishmoqda. O‘zbekistonda ham xususiy oliy ta’lim muassasalari soni ortib bormoqda.

Oltinchi yo‘nalish – Til va globalizatsiya. Ingliz tilida ta’lim berish va xalqaro ilmiy nashrlarda faol ishtirok etish talabalar va OTMlarning dunyo bozorida raqobatbardosh bo‘lishiga yordam bermoqda. Shu bois, O‘zbekistonda chet tillarida ta’lim beruvchi OTMlar soni oshmoqda.

Umuman olganda, bu tendensiyalar O‘zbekiston oliy ta’lim tizimini zamonaviylashtirish, global me’yorlarga moslashtirish va milliy raqobatbardoshlikni oshirish yo‘lida muhim qadamlar hisoblanadi. Shu bilan birga, yoshlarning innovatsion tafakkurini shakllantirish va ularga xalqaro maydonda erkin raqobatlasha olish imkonini yaratmoqda.

1-jadval.

"Oliy ta'limdagi zamonaviy tendensiyalar va ularning O'zbekistondagi aks etishi"

Asosiy yo‘nalishlar	Tendensiya	Ta’siri	O‘zbekistondagi holat
Raqamlashtirish va onlayn ta’lim	Ochiq onlayn kurslar (MOOCs), gibrid ta’lim, AI asosida ta’lim	Ta’limning qulayligi oshadi, masofaviy o‘qish imkoniyati ortadi	Kredit-modul tizimi, OTMlarning LMS (Learning Management System) joriy etishi
Xalqaro integratsiya	Talabalar mobilligi, xalqaro reytinglar, qo‘shma dasturlar	Diplomlar tan olinishi ortadi, ta’lim sifati oshadi	Xorijiy universitetlar filiallari, Erasmus+ kabi dasturlar faoliyati
Ta’lim mazmunining o‘zgarishi	Interfakultet kurslar, Soft Skills, Lifelong Learning	Ko‘nikmalarni amaliyotga tatbiq etish imkoniyati ortadi	“Kelajak kasblari”ga yo‘naltirilgan kurslar ochilishi
Ish bilan ta’minlanish	Universitet-sanoat hamkorligi, startap ekotizimi	Bitiruvchilar uchun ish topish osonlashadi	“Talaba-startap” dasturlari, texnoparklar faoliyati

Asosiy yo‘nalishlar	Tendensiya	Ta’siri	O‘zbekistondagi holat
Xususiy sektor va innovatsiyalar	Xususiy universitetlar, mikrodiplomlar	Talabalar tanlov erkinligiga ega bo‘ladi	Xususiy oliy ta’lim muassasalari sonining ortishi
Til va globalizatsiya	Ingliz tilida ta’lim, xalqaro ilmiy nashrlar	Dunyo bozorida raqobatbardoshlik oshadi	Chet tillarida dars beruvchi OTMLar sonining ko‘payishi

Oliy ta’lim tizimi jadal rivojlanib, innovatsiyalar, raqamlashtirish, xalqaro integratsiya va zamonaviy pedagogik yondoshuvlar bilan boyitilmoqda. O‘zbekistonda ham ta’lim sohasida keng ko‘lamli islohatlar olib borilib, universitetlar infratuzilmasi modernizatsiya qilinmoqda, yangi ta’lim dasturlari joriy etilmoqda va xalqaro hamkorlik rivojlanmoqda. Oliy ta’limda raqamlashtirishning kuchayishi, talabalar va professor-o‘qituvchilar uchun zamonaviy texnologik imkoniyatlarning kengayishi ta’lim sifatining oshishiga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, ilmiy tadqiqotlar va innovatsion loyihalarning qo‘llab-quvvatlanishi OTMLarning global miqiyosdagi nufuzini oshirishga yordam bermoqda.

Kelajakda oliy ta’lim tizimi yanada moslashuvchan, amaliyotga yo‘naltirilgan va innovatsion yondashuvlarga asoslangan bo‘lishi kutilmoqda. Shunday ekan, zamonaviy oliy ta’limning rivojlanishi, talabalar va jamiyatning ehtiyojlariga mos tarzida takomillashtirilishi mamlakat taraqqiyotining muhim omillaridan biri bo‘lib qoladi[5].

Xulosa. Shunday qilib, O‘zbekistonda oliy ta’lim tizimini shakllantirishning nazariy asoslari tizimli, kompetensiyaviy va gumanistik yondashuvlar g‘oyalarining fanlararo sinteziga tayanadi. Global o‘zgarishlar sharoitida nafaqat institutsional islohotlarni davom ettirish, balki innovatsiyalar, barqaror rivojlanish va xalqaro raqobatbardoshlikka yo‘naltirilgan milliy ta’lim nazariyasini rivojlantirish ham muhimdir.

Adabiyotlar ro‘yxati

- Karimov, I. A. O‘zbekistonning o‘z istiqlol va taraqqiyot yo‘li. Toshkent: O‘zbekiston. (Oliy ta’lim tizimining rivojlanishiga tarixiy yondashuvda qo‘llanilgan). (1997) 25.bet.
- UNESCO. Higher Education Trends: Digitalization and Global Impact. Paris: UNESCO Publishing. (Oliy ta’limning raqamlashtirilishi va xalqaro integratsiya haqida). (2022) 33.bet.

- O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining (O‘zbekistonda oliy ta’lim islohotlari haqida rasmiy hujjat). 2019-yil 8-oktabrdagi “Oliy ta’lim tizimini tub isloh qilish to‘g‘risida”gi PQ-5847-sonli qarori.
- Altbach, P. G.. The Future of Higher Education in the Globalized World. Cambridge University Press. (Ta’lim tizimining nazariy negizlari va global tendensiyalar). (2015) 41.bet
- O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. O‘zbekistonda oliy ta’lim statistik ma’lumotlari. Toshkent. (O‘zbekistonda oliy ta’lim bo‘yicha statistik tahlil). (2023) 65.bet